

17. YÜZYIL DİVANLARINDA KÖPRÜLÜ AİLESİNDEN SADRAZAMLARA SUNULAN KASİDELER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Fatma BAŞ¹

Özet

17. yüzyılın ikinci yarısında Köprülü ailesi Osmanlı imparatorluğunun sadrazamlık mührünü elinde bulundurur. Şairlerin bu aileye methiye sunarken değerlendirme şekilleri, sadrazamları vasıflandırırken telaffuzdaki samimiyetleri ve övgü kalıpları hakkında saptamalar yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Köprülü ailesi, kaside, sadrazam.

A RESEARCH ABOUT EULOGIES THAT PRESENTED FROM KÖPRÜLÜ FAMILY TO GRAND VIZIERS IN 17TH CENTURY DIVANS

Abstract

In the second half of the 17th century, Köprülü family held the seal of grand viziership of the Ottoman Empire. It is endeavoured to determinations about evaluation styles of poets while rhapsodising to the family, sincerity in pronunciation while qualifying grand viziers, and the praise patterns they had used.

Keywords: Köprülü family, eulogium, grand vizier.

¹ Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, fatmazedhrayesilyurt@hotmail.com.

GİRİŞ

17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin en geniş sınırlarına ulaştığı bir asır olarak karşımıza çıkar. Devletin her kademesinin zirveyi gördüğü ancak 16. yüzyılı takip eden bu asırda imparatorluk için sancılı süreçlerin başladığı da görülmektedir. Toplum siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda zor bir döneme geçiş yapmıştır. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti devlet otoritesinin kökten sarsılmasına yol açacak gelişmeler yaşanmış olmakla birlikte, padişahların çocuk yaşta tahta geçmeleri valide sultan ve kızlar ağasının idarede söz sahibi olmalarına sebep olmuştur. Devletin yönetiminde yaşanan bu karmaşa Osmanlı tebaasının, devlete olan güveninin sarsılmasına yol açmıştır. Şehzadelerin hükümdarlık makamına getirilmesi bu makamı gözden düşürmüştür. Sık sık değişen yönetim kadrosu, idareye karşı imparatorluğun her kesiminden tepkilere yol açmıştır.²

Bu çalışmada Köprülü ailesinden sadrazamlık yapmış olan paşalar ile ilgili saptamalar yapılmaya çalışılmıştır. Şairlerin sadrazamlara kasidelerini sunarken içtenlik dereceleri hangi açıdan paşaları ele aldıkları üzerinde durulmuştur. Paşaların gerçek hayatlarıyla ediplerin onları işleyiş biçimlerinin ne derece örtüştüğü incelenmiştir.

KÖPRÜLÜ AİLESİ

Osmanlı tarihinde , bir döneme adlarını veren Köprülülerin ilk ve en büyük siması Köprülü Mehmed Paşa'dır. Bu ailenin Osmanlı tarihindeki başarılı icraatları Mehmed Paşa ile başladığından Köprülü ailesinin kurucusu sayılmaktadır. Mehmed Paşa aslen Belgrad'ın Rudnik köyündendir. Rudnik köyü Arnavut Belgrad'ı olarak bilinen Berat sancağına bağlıdır. Köprülü, Edirne'de düzenlediği bir vakfiyesinde 'Benim asıl vatanım Arnavut Belgradı'na bağlı Rudnik nam kasabasıdır ' demiştir. Ailenin Köprülüler olarak anılması, Köprülü Mehmet Paşa'nın eşinin Amasya sancağına bağlı Köprü (Vezirköprü) kasabasından olması sebebiyledir. Köprülü burayı ikinci vatanı kabul etmiş vezir olduktan sonra, kasabaya Vezirköprü adı verilmiştir. İlçe bugün de bu adla anılmaktadır.³

Köprülü ailesinin Osmanlı tarihindeki başarılı icraatları Mehmed Paşa ile başlar, oğulları Fâzıl Ahmed Paşa, Fâzıl Mustafa Paşa ile devam eder. Amca-zâde Hüseyin Paşa da aileden olup bu dönemde sadrazamlık yapmıştır.

Ailenin sadrazamlık görevini yerine getirirken siyasi yeteneklerini ustalıkla kullanmış olmaları, bu dönemin Köprülüler devri olarak adlandırılmasındaki en büyük etkidir. Devletin yıllardır kötü giden gidişatını bir anda tersine çevirmişler ve toplumda düzeni sert tedbirlerle sağlamaya çalışmışlardır. Ailenin kurucusu sayılan Köprülü Mehmed Paşa iki oğlu; Fâzıl Ahmed Paşa, Fâzıl Mustafa Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Amca-zâde Hüseyin Paşa, Numan Paşa Köprülüler Devrine isimlerini veren sadrazamlardır. Bu çalışmada Merzifonlu

² İsmail Hakkı, Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, 2. Kısım, 16. Yüzyılın Ortalarından 17. Yüzyılın Sonuna Kadar, Ankara, TTK Yayınları, 1995, Sayfa: 591-59

³ Vahid, Çabuk, 1988, *Köprülüler, İstanbul*, , s.1

Kara Mustafa Paşa'ya ve Numan Paşa'ya yer verilmemiştir. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa aileye damat olarak katıldığından Numan Paşa da 18. yüzyılda sadrazamlık yaptığından bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

1) KÖPRÜLÜ AİLESİNDE YETİŞEN SADRAZAMLAR

1.1. Köprülü Mehmet Paşa

Köprülü Mehmed Paşa yaradılışı gereği sert bir mizaca sahipti, üstelik sadaret makamını elde ettiği zaman yaşı oldukça ilerlemişti. Toplumsal sıkıntılar baş göstermiş devlet iç ve dış siyasette sıkıntılar yaşamaya başlamıştı. Toplumun her bakımdan karmaşa içerisinde bulunması Köprülü' yü şairlerin dünyasından uzak tutmuştur. O hayır işleri yaparak arkasında çeşmeler, camiler, köprüler bırakarak sosyal hayatta varlığını gösterebilmiş bunun dışında edebi bir zevke sahip olduğuna incelenen kaynaklarda rastlanmamıştır. Ancak şairlerin divanlarında devlet büyüklerine kaside sunmak ve karşılığını görmek amacıyla Köprülü Mehmed Paşa'ya kaside yazdıkları görülmektedir. Köprülü Mehmet Paşa'ya methiye sunan şairler; Nâmi Ahmed, Vecdi, Vecihi, Nâ' lî, Mezaki' dir. Köprülü her ne kadar şairlerden uzak durmuş olsa da şairler ona kaside yazmaktan geri durmamışlardır. O da şairlerin bu çalışmalarını görmezden gelmemiş bazı şairleri ödüllendirdiği şiirlerinin başlıklarından anlaşılmaktadır. Nâmî'nin divanında Köprülü Mehmed Paşa'ya yazılmış olan iki kasidenin başlığı "*Sadr-ı A'zam Köprülü Mehmed Paşa'ya virilüp in'âmları görülmüştür*" ve "*Bu dahı anlara virilüp tekrâr in'âmları görülmüştür*" şeklindedir.⁴

1.1.a. Nâmî Ahmed

Nâmî Ahmed, Köprülü Mehmet Paşa'ya iki kaside sunmuştur. Şairin ilk kasidesinde Köprülü Mehmet Paşa için uyandırdığı izlenim; kahraman, cömert, adil ve âlim bir sadrazam olduğu yönündedir. Nâmî' ye göre Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazamlık makamına getirilmesi müjdeli bir olaydır.

Hamdü li'llâh kademi kıldı müşerref sadrı

Oldı makbûl-i niyâz-ı 'ulemâ vü sulehâ (K. 25/21)

(Allah'a şükürler olsun ki onun ayağını basmasıyla sadaret makamı şereflendi, bilgin ve iyi amel sahibi kimselerin duâsı kabul oldu.)

17. yüzyıl siyasi açıdan karmaşık bir asır olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde devlet adamlarının sıklıkla değişmesi, iltimas yoluyla önemli mevkilere getirilen vezir ve sadrazamların aksine Köprülü Mehmet Paşa' nın sadrazam oluşu bu makamın şerefleneceğine işaret eder.

Böyle bir âsâf-ı rûşen-dili isterdi zaman

Ki ola herkese hâlince ri'âyet-fermâ (K.25/12)

(Herkese durumuna göre riayet etsin diye zaman böyle gözü aydınlık bir vezir isterdi.)

⁴ Ahmet, Yenikale, 2002, *Nâmî Ahmed Divanı ve İncelemesi*, İstanbul

Nâmi Ahmed, Köprülü Mehmed Paşa'ya sunduğu ikinci kasidesine doğrudan mehdiye ile başlamıştır. Yapı itibarıyla bakıldığında şairin paşaya sunduğu iki kaside klasik kaside kalıbından farklılıklar göstermektedir.

Zât-ı pâkûn itmeseydi 'azm-i rûy-ı bahr u ber

Mühmel ü bi-kayd olup kalmışdı erbâb-ı cihâd (K.26/7)

(O böyle çabalar gösterip denizlerde ve karalarda fetihler yapmasaydı cihadın ustası olan askerler ihmal edilmiş ve ortada kalmıştı.)

Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazam olmasından hemen önce at meydanlarında askerlerin boy göstererek devlet adamlarının katlini isteme cüretinde buldukları, padişaha baskı yaparak birçok devlet adamının azline yol açtıkları görülmektedir. Sadaret mührünü eline alır almaz askerleri gerek kan dökücülükle gerekse adaletli tutumuyla boyunduruğu altına alan Köprülü Mehmet Paşa'nın siyasi yetenekler bakımından üstün olduğu su götürmez bir gerçeklik taşımaktadır.

Dâverâ sadrâ mekârim-perverâ dâd-âverâ

Ey sûtûde-menkâbet 'âli-himem fahr-i 'ibâd (K.26/30)

(Ey adalet ve cömertlik getiren vezir! Ey övülmüş, hayatı ve himmeti yüksek olan kulların övüncü.)

Şair bu kasidesinde Köprülü Mehmet Paşa'yı değerlendirirken sadrazamlığından, fetihler yapmasından, olgunluk ve cömertlik vasıflarından sıklıkla söz etmiştir.

1.1.b. Vecdî

Şairin Köprülü Mehmed Paşa'ya yazdığı tek bir methiye vardır. Bir düzen ihtiva etmeyen bu kaside Yanova Kalesi' nin fethi üzerine yazılmıştır.⁵

Böyle ser-dâr u bu asker mühimmât-ı sefer

Kal'a nitsün buna püladdan olmuş faraza (K.1/22)

(Diyelim ki kale çelikten yapılmış olsun ancak böyle bir komutana onun askerlerine ve mühimmatına nasıl direnebilirdi?)

Şair paşanın; sadrazamlığını, fetihler yapmasını, merhametli ve dindar oluşunu överken cömert davranmıştır.

1.1.c. Nâ' î

Nâ' î Divanı'nda Köprülü Mehmed Paşa'ya bir kaside sunmuştur. Kaside içerisinde Köprülü Mehmed Paşa'nın Yanova Kale'sini fethetmesine düşürülen tarih beyiti de bulunmaktadır.⁶

⁵ Sabahattin, Sarı, 1993, *Vecdî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ

⁶ Süleyman, Çaldak, *Nâ' î Divanı*,

Şark u garba kılıç ur şimdi Sikender sensin

Sağ u sola yüri zabt eyle misâl-i Dârâ (K.1/13)

(Şimdi İskender sensin; doğuda ve batıda kılıçlar vur. Dârâ misâli sağa sola yürüyerek her yeri zapt et.)

Şair, paşanın sadrazamlığını, kahramanlığını, adaletli oluşunu ve cömertliğini övmüştür.

1.1.d.Vecihî

Vecihî, Köprülü Mehmed Paşa'ya tek bir kaside yazmıştır. Vecihî sadrazamın fetihler yapmasına, âlimliğine, vezirliğine ve cömertliğine methiyeler sıralamıştır.⁷

Sadâ-yı müjde-i feth ile toldı ser-be-ser 'âlem

Çekince fi-sebili'llâh 'adûya tîg-ı bürrânı (K.4/22)

(Allah rızası için düşmana keskin kılıcını çektiği zaman, müjde sesiyle âlem baştan başa fetih haberleriyle doldu.)

Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa kılıcını Allah rızası için çeker ve âlem baştan başa onun fetih haberleriyle dolar.

Ana şemşir-i kahrı giydürür bir sürh-gûn câme

Eğer kim cism-i düşmenden nümâyân olsa üryânî (K. 4/31)

(Eğer düşmanın cisminde bir çıplaklık görünse ona kılıcının kahrı kırmızı renkli giysi giydirir.)

Mehmet Paşa'nın düşmanı olmak kahırlı bir sonun habercisidir. Din ve devlete kin besleyip karmaşa çıkarırlar onun kılıcının gazabına uğrayarak ölürlür.

1.1.e. Mezâkî

Mezâkî Köprülü Mehmet Paşa'nın cömertliğini, merhametini, kahramanlığını ve sadrazamlığını vurgulamıştır.⁸

Lev-haşa'llâh zihî zîb-i cihân-ârâ ki

Zîver-i mesned o pîrâye-i Hâtem geldi (K.11/15)

(Aferin, ne güzel dünyayı süsleyen ki o(sadrazamlık) mührünün süsü olan geldi.)

Köprülü Mehmet Paşa'nın devlet düzenini sağlamada otoriter tutumu çoğu zaman başkaldıranlar açısından olumlu sonuçlar doğurmamıştır. İşlenen hiçbir suç cezasız bırakmamış kimseye merhamet etmemiştir. Kimi zaman kendi çıkarlarıyla örtüşmeyen durumlar ortaya çıktığında bunun üstesinden kan dökerek gelmiştir. Uyguladığı siyaset sayesinde bozulan devlet ve toplum düzenini sağlamış olmakla birlikte şeyhülislamdan aldığı

⁷ Gazanfer, Aslantaş,1994, *Vecihî Divanı*, Konya

⁸ Ahmet, Mermer, *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*. Ankara

fetvalarla devlet işlerine ve şahsi menfaatlerine ters düşen kim varsa acımadan bertaraf etmiştir. İncelenen 17. yüzyıl divanlarında Köprülü Mehmet Paşa'ya, Nâmî Ahmed, Nâ' îlî, Vecdî, Vecihî ve Mezâkî adlı beş şairin kaside sunduğunu görülmektedir. Bu şairler arasında yer alan Vecdî Köprülü Mehmet Paşa'nın emriyle idâm edilmiştir. Yaradılış gereği sert bir mizaca sahip olan Köprülü Mehmed Paşa'ya şairlerin mesafeli duruşu bu sebepten olabilir. Can korkusu onun hakkında söz söylemekten şairleri geri tutmuştur. Köprülü Mehmed Paşa'ya kaside yazan Nâmî, paşaya yazdığı ikinci kasidesinin başlığını şöyle düşmüştür; 'Bu Dahı Anlara Virilüp Tekrâr İn'âmları Görülmüştür.' Bu başlıktan hareketle sadrazam kendine kaside sunanlara cömertlik göstermiş ve şairlik haklarını vermiştir diyebiliriz. Ancak yüzyılın şairleri yine de kendisinden uzak durmayı tercih etmişlerdir.

1.2. Fâzıl Ahmed Paşa (Köprülü-zâde)

Fâzıl Ahmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa'nın en büyük oğlu olarak, M.1635-36 yıllarında Amasya'nın Vezirköprü kasabasında dünyaya gelmiştir. Babasının sarayda görev almasıyla İstanbul'a gelerek, burada devrin önemli ilim adamlarından dersler alır ve henüz on dokuz yaşındayken müderrislik görevlerinde bulunmuştur.

Köprülü Mehmed Paşa ölümünden kısa bir süre önce IV. Mehmed ile oğlu Fâzıl Ahmed'in kendisinden sonra sadrazamlık makamına getirilmesi için görüşmüştür. Bu görüşme ile ölümünün ardından oğlunun makamını kesinleştirmiştir. Köprülü Mehmed Paşa'nın vefatının akabinde oğlu Fâzıl Ahmed Paşa yirmi altı yaşında Osmanlı devletinin sadrazamı olmuştur. On yedinci yüzyılda en uzun süre sadrazamlık görevinde bulunan Fâzıl Ahmed Paşa Osmanlı devletinde on beş yıl süreyle sadaret mührünü elinde bulundurmuştur.⁹

Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa babasının aksine ilmiye sınıfından gelmiştir. Bu nedenle şaire ve ilmi meselelere daha hassas yaklaşabilmiştir. Henüz on dokuz yaşındayken müderrislik yapan Fâzıl Ahmed Paşa her zaman yakınlarında şairler bulundurmuş ve onları himaye etmiştir. Bu nedenle şairler ona şiir yazma konusunda birbirleriyle yarışarcasına kasideler sunmuşlardır. Kandiye Kale' sinin fethi sırasında Mezâkî, Fâzıl Ahmed Paşa ile savaşa katılmıştır. Meclisinde bulunan ve bulunmayan birçok şair ona kasideler sunmuştur, bunlar; Nâ' îlî, Neylî, Fevzî, Neşâti, Mezâkî Üsküdarlı Sırrî, Behçetî Hüseyin ve Fâsîh' tir. Fâzıl Ahmed Paşa şairlere ihsanda bulunmaktan hiçbir zaman çekinmemiştir. Cömert bir sadrazamdır, onun devrinde sesini ona duyurabilmeyi başarmış olan şairler refah içerisinde yaşamışlardır.

1.2.a. Nâ'îlî-i Kâdim

Şair Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya üç kaside yazmıştır. Kasidelerinde paşanın merhametli oluşuna adaletine, sadrazamlığına, hikmetli yaradılışına, bağışlayıcılığına, aceleciliğine, cömertliğine ve kahramanlığına vurgu yapmıştır.¹⁰

⁹ Özlem, Ercan, *Baba-Oğul Sadrazamların Şairlere Farklı Yaklaşımı ve Fâzıl Ahmed Paşa'ya Sunulan Manzumeler*, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/2 Spring 2012, Ankara/ Turkey

¹⁰ Haluk, İpekten, 1991, *Nâ'îlî Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Ankara,

Ömrün efzûn ed devletle Hudâ pîr olasin
Ey fûrûzan-güher-ı baht-i cevân hûş geldin (K.27/40)

(Allah ömrünü uzun etsin devlet ile yaşlanasın, ey talihin genç parlak mücevheri hoş geldin.)

Bî'l-lah nazar kemâledir ol bezm-i hâsda
Pişiniyân degilse berâber pesin ile (K.28/65)

(Billahi evvel zaman adamları değil, en sonuncu vezir olgunluk bakışıyla özel makamındadır.)

Eyyâm-ı devletünde o âlüfte şâd olur
Olsun mülâzim-i der-i cûd-ı mürüvvetün(K.29/27)

(Senin devletinin günlerinde sevince alışık olanlar, cömertlik ve mutluluk kapının tutkunu olsunlar.)

1.2.b. Neylî

Neylî, Fâzıl Ahmed Paşa' ya bir kaside sunmuştur. Şair sadrazamın vasıflarından; cömert, adaletli, şerefli ve âlim oluşundan sıklıkla söz açmıştır.¹¹

Şöyledür 'adli ki ahdinde alur şâhid-i gül
Eylese bûyını gül-şende sabâdan da'vâ (K.11/12)

(Onun adaleti şöyledir; gül bahçesinde gül kokusundan dolayı rüzgârdan davacı olsa, gülün sözüne şahid tutar.)

1.2.c. Fâsîh

Fâsîh Divanında Fâzıl Ahmed Paşa'ya sunulan bir kaside vardır. Paşanın adaleti, cömertliği, âlim ve bağışlayıcı olduğu şairin onu methederken kullandığı vasıflarındandır.

Perişân kimse yokdur hüsn-i 'ahd-i 'adl ü dâdında
Cevânânun meger destâr ile zülf-i perişânı (K.5/25)

(Güzellik sözünün iyilik ve adalet zamanında perişan kimse yoktur, meğer gençlerin saçının perişanlığı sarıktandır.)

1.2.d. Fevzî

Fevzî'nin Fâzıl Ahmed Paşa'ya sunduğu bir kaside vardır. Şair sadrazama övgülerini cömertlik, kahramanlık, sadrazamlık ve olgunluk üzerinden sıralamıştır.

Sadr-ı şudur-ı kâm-kâr Âsaf-ı devr-i rüzgâr
Mithatin eyleyen nigâr levha-i nakşı sim olur(K.10/12)

¹¹ Sadık Erdem,2005, *Neylî Divanı*, Atatürk Kültür Merkezi yay.

(Devrin Âsâf rüzgârı, mutluluğun kazancı sadrazamın övgüsünü yapan sevgilinin nakış levhası gümüştür.)

1.2.e. Neşâtî

Şair Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'ya divanında üç kaside sunmuştur. Sadrazamın şairin kasidelerinden yola çıkarak; sadrazamlık, himmet sahibi, cömertlik, kahramanlık, adaletli, fetihler yapan ve âlim bir şahsiyet olduğuna kanaât getirmek mümkündür.¹²

Hem Nizâmü'l mülke galip dikkat-i tedbir ile

Hem kemâl-i cûd ile Hâtemden eshâdur gelen (K.18/8)

(Hem tedbirli dikkatiyle Nizâmü'l mülke galiptir hem de cömertliğinin olgunluğuyla Hâtem' den eli açıktır gelen.)

Hem-nâm sever-i dü cihân Fâtih-i Girid

Yektâ dilir-i ma'reke-pervâz-ı sâfderi (K.19/11)

(Cihânın Girit fatihiyle adaş olan önder, savaş meydanlarında düşman saflarını tek başına yaran yürekli.)

Sürdükce semendin görünür dide-i hasma

Zin-puş ile bir ejder-i anka-per-i 'âlem (K.20/20)

(Sen güzel çevik atını sürdükçe eğerinin örtüsü düşmanın gözüne âlem de bir ejderha ve anka kuşu görünür.)

1.2.f. Mezâkî

Mezâkî, Fâzıl Ahmed Paşa'nın kâtipliğini yaptığından ona sunduğu 9 kaside vardır. Kahramanlık, cömertlik, sadrazamlık, hâkim ve erdem sıfatları vurgulanmıştır.¹³

Şimden gerü ihlâs ile hengâm-ı du'âdur

Bir kâ'ide-i nâdire-sencân-ı zamâne (K.12/96)

(Nadir kurallar koyup ölçen için şimdiden sonrası ihlas ile duâ etme zamanıdır.)

Ey gönül tâ bu kadar şevke felekden çokdur

Var iken böyle kerem sadr-ı kiramumda benüm (K.13/15)

(Ey gönül, böyle yüce cömert bir sadrazam var iken felekten bu kadar şikayet çoktur.)

Kâfir kırılıp kal'a-i Uyvar ele girdi

Bu feth ü zafer ser-be-ser-i eltâf-ı Hûdâdur (K.14/12)

(Kâfirleri kırıp Uyvar Kale' sini ele geçirdiler, bu fetih zaferi baştan başa Allah (c.c) güzelliğindedir.)

¹² Mahmut, Kaplan, 1996, *Neşâtî Divanı*, Akademi kitabevi

¹³ Ahmet, Mermer, 1994, *Mezâkî Divanı*, Atatürk Kültür merkezi yayınları, İstanbul

Kasd-ı tavâf ka'be-i kûyun idüp yine

Düş ten-i nizâre bir ihram isterin (K.15/29)

(Kâbe köyünün etrafında kasıtlı dönmeye, zayıf tenimin omzuna bir ihram isterim.)

Her vakt-i seher eyle du'â sıdk ile ta kim

Hûrşid-eser zâhir ola subh-ı demünden (K.16/41)

(Sabah deminde görülen güneş eseri için her seher vaktinde doğruluk ile duâ eyle.)

Ah kim bezm-i şerifünden olaldan mehcûr

İçdügüm hûn-ı cigerdür yidügüm lokma-i semm (K.17/59)

(Şerefli meclisini terk edeli, içtiğim ciğerimin kanıdır yediğim lokma zehir bağıdır.)

Guzata şevk-i nusretle behişt-âbâd olup 'âlem

Firengün başına sad-dûzah ikad olduğın gördük (K.19/6)

(Gazada şevk yardımıyla âlem ebedi cennet olup, Firengün başında yüz cehennem yakıldığını gördük.)

1.2.g. Üsküdarlı Sırrî

Üsküdarlı Sırrî'nin Fâzıl Ahmed Paşa'ya sunduğu bir kaside vardır. Divanda 5. kaside olarak bulunur şair, paşaya sadrazamlık, yücelik, cömertlik vasıflarını yakıştırmıştır.¹⁴

Bu bir demdür ki kimse kimseden feryâd-ı gûş itmez

Meğer kim hû diyen 'aks-i sadasın gûş-ı kuhsara (K.5/44)

(Bu öyle bir zamandır ki kimse kimsenin feryadına kulak vermez, meğerki bu sedanın aksine kulak veren o yüce sadrazamdır)

1.2.h. Behçetî Hüseyin

Behçetî Hüseyin divânında Fâzıl Ahmed Paşa'ya sunulan iki kaside bulunmaktadır. Sadrazamın Cömertliği, âlimliği, sadrazamlığı, kahramanlığı ve adaletli oluşu methiyede göze çarpan özelliklerindedir.

Dem-i 'adlinde gözden kanlu yaş dökmez bugün kimse

Meger dag-ı firâk-ı 'âşıkânun çeşm-i hûn-bâr (K.16/34)

(Adalet zamanında kimse gözünden kanlı yaş dökemez, meğer gözünden kan dökülenler aşkının ayrılık yarasıymış.)

¹⁴ Halime, Özyılmaz, 1995, *Üsküdarlı Sırrî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Ankara

Temkini eger râbit-ı bend olsa cihâna

'Ankâ-yı felek-menzili murg-ı harem eyler (K.17/28)

(Cihani temkiniyle bağlayıp zabt eden feleğin yolunu anka kuşunun harem eyler.)

Fâzıl Ahmed Paşa yaradılışı, almış olduğu eğitim sayesinde ilim ve edip zümrelerine yakın bir duruş sergilemiştir. Müderrislik yapmış olması da onu sanata ve sanatın bütün dallarına karşı hoşgörülü tutum sergilemesindeki en önemli faktörler arasındadır. Hat sanatı, fıkıh ve kelâm ilimleriyle ilgilenir, şairler sıklıkla şiirlerinde onun âlimlik yönünden bahseder. Sanata olan ilgisi sanatçıları himaye etmeye ve onların rahat yaşam sürebilmeleri için çalışmaya sevk etmiştir.

Tarihçilerin fâzıl lakabını ona yakıştırmasının nedeni dindar, âlim, ileri görüşlü, yumuşak kalpli, cömert, âdil bir kişiliği olmasındandır. İstanbul divan yolunda bir kütüphane yaptırarak kitap bağışlarında bulunmuştur. Babası Köprülü Mehmed Paşa hayır işleri yapar, sanatçılara çok fazla destek vermez. Fâzıl Ahmed Paşa hayır işlerinden çok sanatçıları himaye ederek sosyal anlamda etkin bir kişilik olarak ortaya çıkmıştır.

1.3. Fâzıl Mustafa Paşa (Köprülü-zâde)

Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa, Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük oğludur, 1637 yılında Amasya'nın Köprü kasabasında dünyaya gelmiştir. Fâzıl Mustafa ağabeyi Fâzıl Ahmet Paşa ile birlikte ilmiye sınıfına girer ancak kaynaklarda herhangi bir müderrislik yaptığı yer almaz. 25 Ekim 1689 sadrazamlık makamına getirilen Fâzıl Mustafa Paşa bu sırada 51 yaşındaydı. Fâzıl Mustafa Paşa sadrazamlık görevinde uzun kalamaz Salankamen' de birçok Osmanlı askeri ile birlikte şehit olmuştur, çok çetin ve kanlı bir savaş olduğundan cesetlerin arasından bulunamamış, diğer askerlerle birlikte gömülmüştür, bu yüzden ağabeyi ve babası gibi belirli bir mezarı yoktur. Paşa'ya kaside sunan iki şair vardır. Sadrazamlık makamında uzun süre kalamadan şehit olması sebebiyle kendisine çok fazla kaside sunan olmamıştır.¹⁵

1.3.a. Nâcî Ahmed Dede

Nâcî Ahmed Dede Fâzıl Mustafa Paşa'ya sadece bir kaside sunmuştur. Şair sadrazamın kahramanlık, cömertlik, olgunluk yönlerini vurgulamıştır.¹⁶

Semiyy-i Fahr-i âlem Mustafa Pâşâ-yı 'âdil kim

Sezâdur zatına dirsem Sikender vâris-i Cemdür (K.8/14)

(Âlemin övücüne adaş olan adaletli Mustafa Paşa'nın yaradılışına İskender ve Cem'in varisi desek layıktır.)

¹⁵ Ömer, Köprülü, 1943, Köprülüler, İstanbul

¹⁶ Yılmaz, Kırıktaş, 2001, Nâcî Ahmed Dede Divanı, Sivas

1.3.b. Bosnalı Sabit

Bosnalı Sabit'in Fâzıl Mustafa Paşa'ya sunduğu 1 kaside vardır, kasidenin başlığı Berâyı Mustafa Paşa'dır. Turgut Karacan divanının önsözünde bu kasidenin Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa'ya ait olduğunu belirtmiştir.¹⁷ Sadrazamın kasidede övülen yönleri kahramanlık, cömertlik, sadrazamlık, âlim oluşu bakımından vurgu yapılmıştır.

Saf-ı remzinde Rüstem bir tehi tirkeş sipâhidür

Der-i cüdında Hâtem bir gedâ-yı bi-ser ü pâdur (K.40/23)

(Savaş meydanlarının saflarında Rüstem boş bir askerdir, cömertliğinin karşısında Hâtem bir köledir.)

Osmanlı tarihçileri Fâzıl Mustafa Paşa'yı âlim, dindar, kâmil, âlicenap, ağır başlı, güzel konuşan ve adalet sahibi olduğunu söylerler. İstanbul kaymakamlığı sırasında kendisine sunulan idam kararlarını padişah izniyle affeder. Bu da onun merhametli bir kişilik olduğunun göstergesidir. İstanbul'da Vefa semtindeki konağının yanına bir kütüphane yaptırır. Boş zamanlarında araştırma ve okumalar yapar. Ağabeyi Fâzıl Ahmed Paşa gibi cömert bir yapısı vardır. Ancak siyasi duruşu bakımından ne babası gibi sert tedbirler alır ne de ağabeyi Fâzıl Ahmed Paşa gibi boyunduruk altına alırdı. ¹⁸ Hadîkatü'l Vüzerâ ve Zeylleri'nde Fâzıl Mustafa Paşa'nın kişiliği hakkında söylenen "Akli kâmil. 'adli şâmil, müteserri-i takvâ-penâh, vezir-i fezâil dest gâh idi " sözleri paşanın kişiliğini açıkça ortaya koymuştur. ¹⁹

1.4. Amca-zâde Hüseyin Paşa

Köprülü Mehmet Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın oğlu olan Amca-zâde Hüseyin Paşa Köprülü ailesinden sadrazam olan dördüncü kişidir. 1644 yılında Vezirköprü'de dünyaya gelmiş. Fâzıl Ahmed Paşa ve Fâzıl Mustafa Paşa'nın amca çocuğu olduğu için âmca-zâde lakabıyla tanınır. Kuzenlerinin sadrazamlığı süresince çok rahat bir hayat yaşamıştır.²⁰ 15 Eylül 1697' de II. Mustafa sadrazamlık mührünün Amca-zâde Hüseyin Paşa'nın olduğunu bir hattı hümayunla ona bildirdi. 4 yıl imparatorluğa sadrazamlık yapan Hüseyin Paşa 19 Eylül 1701 tarihinde vefat etmiştir.

1.4.a Âzim

Âzim, Âmca-zâde Hüseyin Paşa'ya bir kaside sunmuştur. Kahramanlığı, cömertliği, adaleti ve âlim bir sadrazam olduğunu belirtmiştir. ²¹

Eylesün sadr-ı vezâretde seni Hazret-i Hakk

Dâ'imâ Hâtem-i devletle Süleymân hemem (K.3/42)

¹⁷ Turgut, Karacan, 1991, *Bosnalı Sabit Divanı*, Sivas, Önsöz

¹⁸ Vahid, Çabuk, 2015, *Osmanlı'da Bir Sadrazam Ailesi Köprülüler*, İstanbul, İBB Kültür A.ş yayınları

¹⁹ Mehmet ,Arslan, Hadîkatü'l Vüzerâ ve Zeylleri, Kitabevi yayınları

²⁰ Selim Hilmi, Özkan, 2006, *Âmca-zâde Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri*, Isparta

²¹ Abuzer, Dönmez, 1999, *Âzim Divanı*

(Allah (c.c) seni daima sadrazamlık mührüyle Süleyman'ın devleti gibi eylesin.

1.4.b Nâhifî Süleyman

Nâhifî Süleyman Efendî Âmcâ-zâde Hüseyin Paşa'ya sadece bir kaside sunmuştur. Paşa şairin nazarında âlim bir şahsiyettir, sadrazamlık makamının hakkını verir, cömerttir, adaletiyle devletin düzenini sağlar.²²

Hüsn-i etvâr u sülûkında 'adili sâgdur

Nâdirü'l-emsâldür zât-ı 'azizi mâ-hasal (K.28/7)

(Güzellik tavrının yolunda adalet yayar, sonuçta yüce emsali bulunmayan bir zattır.)

1.4.c. Nâbî

Nâbî, Âmcâ-zâde Hüseyin Paşa'ya bir kaside sunmuştur. Nâbî paşanın sulh yandaşlığını, adaletini, cömertliğini ve sadrazamlığını methederken kalemini sakınmamıştır.²³

Öyle hıdmetde bulundun ki sefirân-ı bihişt

Müjdesiz birbirine nâmını itmez i'lâm (K.13/90)

(Ey cennet elçisi öyle hizmetlerde bulundun ki, birine namın müjdesiz bildirilmez.)

1.4.d. Üsküdarlı Sırrî

Şairin divanında Âmcâ-zâde Hüseyin Paşa'ya sunulan bir kaside vardır. Şiir incelendiğinde sadrazamın vasıflarından öne çıkanların olgunluk, yiğitlik, cömertlik olduğu görülmektedir.

Mekân-ı şevkete İskender-i sipihr hiyâm²⁴

Makâm-ı devlete destûr-ı Âsaf-isti'dâd (K.8/14)

(İhtişam mekânının gök çadırı İskenderi, devlet makamının Âsaf yetenekli veziri)

1.4.e. Nâzım (İstanbulu)

Nâzım divanında sadrazama yazılmış bir kaside bulunmaktadır. Paşa'yı överken kahramanlık, cömertlik, olgunluk kavramlarından yararlanılmıştır.²⁵

Hüseyin ism ü Hasen siret ü şir-i Hayderi savlet

Şeh-i Cem fitratun destur-ı asaf iktidaridür (K.11/16)

(Hz. Hüseyin adlı Hz. Hasan karakterli Hz. Ali saldırgan ve Cem yaradılışlı dönemin Âsaf iktidarlısıdır.)

²² İrfan, Aypay, 1992, *Nahifî Süleyman Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanın Tenkitli Metni*, 2002

²³ Ali Fuat, Bilkan, *Nâbî'nin Türkçe Divanı*, Akçağ

²⁴ Divanda hayyâm olarak okunmuştur.

²⁵ Vesile, Sak, 1994, *Nâzım (İstanbulu) Hayatı Eserleri Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*

1.4.f. Bursalı Tâlib

Bursalı Tâlib' in sadrazam Hüseyin Paşa'ya sunduğu bir kaside vardır. Sadrazamın vasıflarından bahsederken şair yiğitliğine, cömertliğine, adaletine göndermeler yapmıştır.²⁶

Siphr-i çâh-ı celâlet Hüseyin Paşa kim

Cihânı eyledi pür-nur-ı neyyir-i râyı (K.1/32)

(Hüseyin Paşa feleğin celâlet askeridir, parlak fikirleri cihanı nur ile doldurdu.)

Amca-zâde Hüseyin Paşa'nın imparatorluğun karmaşa içerisine girdiği dönemde sadrazamlık yapmış olması onun siyasi meselelerle meşgul olmasına neden olmuştur. Şairlere yakınlık derecesiyle ilgili sonuçlara incelenen kasidelerden yola çıkarak varabiliriz. Nâbî ve Sâbit onun devlete düzen getirdiğini ve imparatorluğun içinde bulunduğu girdaptan çıkabilmesinin Amca-zâde Hüseyin Paşa sayesinde olduğunu yazdıkları sulhiyelerde karamsar günlerin geçmişte kaldığını belirtmişlerdir.²⁷ Ona kaside sunan beş şairin olması da ediplerin dünyasına çok yabancı olmadığını gösterir.

Sonuç

Kasidelere bakıldığında şairlerin, memduhlarını eleştirmekten çekindikleri görülmektedir. Paşalar için yapılan övgüler/yakıştırmalar; dönemin Âsâf'ı oldukları, devlet işlerini bilen, aklına koyduklarını yapan vezir profili çizdikleri şeklindedir. Ailenin sadrazamları yaptığı işleri Hâk rızası için yapar, mazlumları gözetip korurlar Merhametlerinin dünya üzerinde bir eşi ve benzeri yoktur (!) . Cömertlikte herkesten ileridirler çünkü onlar kerem sahipleridir. Devlet düzenini bozmaya çalışanlar onların kılıçlarından nasibini alır. Bakışları mazumlara şefkatli, fakir halka zulm edenlere karşı ise öfkelidir. Devirlerinin Nizamü-l Mülk'ü, Cem'i, Hâtem-î Sâni'sidirler. Kâfirler için gönderilmiş Allah'ın yeryüzündeki kılıçlarıdır. Adalet timsali, akıl ve idrâk sahibi olmaları da aile miraslarıdır. Din düşmanları onların heybetlerini gördükleri anda aman dilerler. Sahip oldukları iki mertebe vardır: Sadrazamlık ve manevi mertebe. Paşalar kılıçlarını Allah rızası için çeker; ülkeyi öyle bir düzene koyarlar ki tek bir virane yer kalmaz. Gösterdikleri çaba ve üstün nitelikleriyle yedi iklime yaşadıkları dönemin İskender'i olduklarını kanıtlamalarını sağlar. Cömert kahraman, cesur, fetihler yapan sadrazamlardır. Şairlerin kasidelerinde Köprülüleri yermek adına herhangi bir sözcük sarf etmemelerinin birkaç nedeni olabilir. Bunlardan biri dönemin koşullarına bakıldığında icraatlarını haklı görmeleridir. Sadrazamların devletin bekası için yapılan yanlış soruşturmadan ve detaylı araştırmadan biraz da aceleye getirerek cezalandırmaları dönem şartlarına göre garip karşılanmamış olabilir. Şairlerin, sadrazamdan korkmalarına sebep olacak olayların meydana gelmesi, sadrazam hakkında olumsuz şeyler yazmaktan şairleri alıkoymuş olduğu söylenebilir. Bir diğer ihtimal; şairler ülkeyi şiddetli tedbirlerle refaha kavuşturan Köprülü Mehmed Paşa'nın etkisinden oğulları ve Amca-zâde Hüseyin Paşa döneminde dahi kurtulamamış olabilirler. Şairler methiyelerinde, paşaları görmek

²⁶ Melike, Erdem, *Bursalı Tâlib ve Divanının Tenkitli Metni*

²⁷ Mahmut, Kaplan, a.g.e., s.104; Yorulmaz, Hüseyin, a.g.e., s.286

istedikleri gibi övmüşlerdir. Paşalara bizim gözümüzde sen merhametli olmalısın mesajını ileterek, onların davranışları üzerinde etkili olmaya gayret etmişlerdir.

Kaynakça

Arslan, Mehmet, Hadîkatü'l Vüzerâ ve Zeylleri, Kitabevi yayınları

Aslantaş, Gazanfer, 1994, *Vecihî Divanı*, Konya

Aypay, İrfan, 1992, *Nahîfî Süleyman Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanın Tenkitli Metni*, 2002

Bilkan, Ali Fuat, *Nâbî'nin Türkçe Divanı*, Akçağ

Çabuk, Vahid, *Köprülüler*, İstanbul, 1988, s.1

Çabuk, Vahid, 2015, Osmanlı'da Bir Sadrazam Ailesi *Köprülüler*, İstanbul, İBB Kültür A.Ş yayınları

Çaldak, Süleyman, 2010, *Nâlî Divanı*, Kesit,

Dönmez, Abuzer, 1999, *Âzim Divanı*

Ercan, Özlem, *Baba-Oğul Sadrazamların Şairlere Farklı Yaklaşımı ve Fâzıl Ahmed Paşa'ya Sunulan Manzumeler*, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/2 Spring 2012, Ankara/ Turkey

Erdem, Melike, *Bursalı Tâlib ve Divanının Tenkitli Metni*

Erdem, Sadık, 2005, *Neylî Divanı*, Atatürk Kültür Merkezi yay.

Haluk, İpekten, 1991, *Nâî'lî Hayatı*, Sanatı, Eserleri, Ankara,

Kaplan, Mahmut, 1996, *Neşâtî Divanı*, Akademi kitabevi

Karacan, Turgut, 1991, *Bosnalı Sabit Divanı*, Sivas, Önsöz

Kırıktaş, Yılmaz, 2001, *Nâcî Ahmed Dede Divanı*, Sivas

Köprülü, Ömer, 1943, *Köprülüler*, İstanbul

Mermer, Ahmet. *Mezâkî: hayatı, edebî kişiliği ve Divanının tenkidli metni*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 1994

Özkan, Selim Hilmi, , 2006, *Âmca-zâde Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri*, Isparta

Özyılmaz, Halime, 1995, *Üsküdarlı Sırrî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Ankara

Sak, Vesile, 1994, *Nâzım (İstanbul) Hayatı Eserleri Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*

Sarı, Sabahattin, *Vecdî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, 2. Kısım, 16. Yüzyılın Ortalarından 17. Yüzyılın Sonuna Kadar, Ankara, TTK Yayınları, 1995, Sayfa: 591-59

Yenikale, Ahmet, *Nâmî Ahmed Divanı ve İncelemesi*, İstanbul, 2002

